ڕۆمان
دەکاتە ئەوپەڕی ئازادی خەیاڵ

حەمەکەریم عارف

ڕۆمان کە شێوەیەکی مۆدێرنی گێڕانەوەی چرۆکڤانی بۆیەرو دیاردەکانی ژیانە،زۆر ئەستەمە بتوانرێ بە وردی و دروستی سەرەتاو سەرهەڵدانی ئەم ژانرە ئەدەبییە بالآیە، دەست نیشان بکرێت.چونکە ڕەگ و ڕیشەی ڕۆمان دەچێتەوە سەر زۆر ژانری دیکەی وەك داستان، ئەفسانەو حیکایەت و نەقڵ و نەزیلە..بەلآم دەشێت لە نێو بەرهەمێن نووسەرانی سەرەتاکانی قۆناغ و دەورانی مۆدێرن ، دۆنکیشۆتی سێرڤانتس، کارەکانی دیڤۆ، فیلدینگ و ریچاردسون، نووسەرانی ئینگلیزی سەرەتاکانی سەدەی هەژدەیەم، بێ چەند و چوون و بێ هیچ دوو دڵییەك بە ڕۆمان بژمێردرێن. هەڵبەتە لەوە پێشتر نووسەرانی وەك بۆکاچیۆ لە سەدەی چواردەیەم و ڕابلە لە سەدەی شازدەیەمدا، هەندێ بەرهەمیان نووسی بوو، دەشێت بە جۆرە هەوڵێکی ڕۆماننووسی یان بە ڕۆمانانی سەرەتایی لە قەڵەم بدرێن. لێ زۆربەی ئەم بەرهەمانە زیاتر شەقڵی حیکایەتەوانی و ئەفسانەییان هەبووە تا شەقڵ و مۆرکی چیرۆکڤانی. یانی بایەخ و گرینگییان زیاتر بە تەنز، جەفەنگ و شۆخی، تەوس و توانج و گەپجاڕی دەدا، تا بە گێڕانەوەی چیرۆکڤانیی بۆیەر و دیاردەو کاروباری ژیانی مرۆڤان. لە سەدەی هەژدەش بە دواوە، هونەری ڕۆماننووسی لەسەر دەستی نووسەرانی سەدەی نۆزدەی فەرەنسا، وەك ستانداڵ، بالزاك، فلۆبیر و زۆلا، فۆرم و قاڵبی مۆدێرنی ئاڵۆزو سەرنجڕاکێشی خۆی دۆزییەوە. ئەم بەرهەمانە لە چاو بەرهەمەکانی دیکەی پێش خۆیاندا، بونیادێکی کۆك و گونجاو، کاراکتەرێن دیارو زندوو، پلۆتی واقیعیانەیان هەبوو و، لەم ڕووەوە دەشێت تا ڕۆژگاری ئیستاش بە بەرهەمی زندوو و تازە بێنە ژماردن. هەڵبەتە گەلێك لە پسۆڕان و شارەزایان وتیوریسێنانی ئەدەبی بناڤ و دەنگی سەدەی بیستەمی وەك ئورباخ، باتین،لۆکاچ و وات، بە نیازی دۆزینەوەی پێناسەیەکی پڕ بە پێستی ڕۆمان، هاتوون ڕۆمانیان دەگەڵ داستاندا بەراورد کردووەو جیاوازییەکانی ڕۆمان و داسانیان دیاری کردووەو گەییونەتە ئەو ئەنجامگیرییەی کە داستان فۆرم و شێوازێکی گێڕانەوەی چیرۆکڤانی بویەرو ڕووداو ودیاردەو کاروبارەکانی ژیانی سەردەمانی کۆنی پێش مۆدێرنە، هەرچەندە بەشێوەیەکی زارەکی و لێڤکی دێتە گێڕانەوە.بەلآم زۆرجار لە لایەن شاعیرێکەوە یان چەند شاعیرێکەوە دێتە نووسینەوەو تۆمارکردن. نموونەی گەشی ئەم حاڵەتەش ئیلیادەو ئۆدیسە و شانامەی فیردەوسی و مەم و زینی ئەحمەدی خانییە. داستان پێشوەختە هەیە، داهێنانی کەسێکی تایبەتی و دیار نییە. ئیدی نەقڵبێژو حیکایەتخوان تەنیا ئەوەندەی لەسەرە وەکو خۆی دەیگێڕێتەوە.شاعیر تەنیا ئەوەندەی لەسەرە، کە دەیهۆنێتەوەو لە قاڵبی هۆنراوەدا تۆماری دەکات.یانی نە نەقڵبێژ و نەشاعیر، دەستیان لە داهێنانی خودی داستانەکە وەکو جەوهەرو بونیاد نییە. ئەوان تەنیا گێڕانەوەیان لەسەرە. ئەوەی لە زاری خەڵکییەوە بستوویانە یان لێرەو لەوێ خوێندوویانەتەوە،

دەیڵێنەوە، ئەوپەڕەکەی سووکە دەسکارییەکی بونیادی داستانەکە دەکەن یان نا. بەڵام ڕۆمان بە پێچەوانەوە، چیرۆکێکە کە خاوەنی هەیە، کەسێکی تایبەتی بە شێوەیەکی خەیاڵی و فلیڤانی بەرهەمی دێنێت. بەڵام مەرج نییە ڕۆمان تەنیا خەیاڵی ڕووت بێت، لەوەیە لەسەر بنەماو بناخەی حیکایەت و ئەفسانانی فۆلکلۆری یان ڕووداوی واقیعی بێتە نووسین، بەڵام هەر گێڕانەوەیەکی چیرۆکڤانی خۆ بە خۆ نابێت بە ڕۆمان. وەختێ ناسنامەی ڕۆمان وەردەگرێت کە گێڕانەوەیەکی نوێ لەمەڕ ڕووداو و دیاردەو لایەنەکانی ژیان بە دەستەوە بدات. هەڵبەتە ڕۆمان و داستان ئەگەر هەندێ لێکچوونی ڕواڵەتیشیان هەبێت ئەوا لە جەوهەر و کرۆکدا، لە خودی ئەو چیرۆکەدا کە لە هەر یەکێکیاندا دێتە گێڕانەوە، جیاوازن. ڕۆمان بە پێچەوانەی داستانەوە کە دەکاتە گێڕانەوەی قارەمانییەتییەکانی کاراکتەرانی ئەفسانەیی و مێژوویی، سەروکاری دەگەڵ چارەنووسی ڕێکەوتەکی خەڵکانی بچووک و ئاسایی ناو ژیاندایە سەروکاری دەگەڵ قارەمانانی ناوازەو گەورەو کۆڵنەدەرو نەبەزدا نییە. ئەمە جگە لەوەی کە شێوازی گێڕانەوەی ڕۆمان جیاوازە لە هی داستان..ڕۆمان ڕەگی لە واقیعدایە و ڕەنگدانەوەی واقیعی ژیانە. یانی ژیانی ڕۆژانە بە هەموو هەورازو نشێوییەکانییەوە، بە هەموو ڕوناکی و تاریکییەکانییەوە، لە ڕۆماندا ڕەنگدەداتەوە. یانی ڕۆمان لەو پەڕی ڕەمزییەت، خەیاڵییەت و تەجریدیەتی خۆیدا، هەر لە واقیعی ژیان بەدەرنییە و، هەندێ لایەن و شوێنەواری ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤی تیا بەدی دەکرێت، کە ئاڕاستەیەکی ڕیالیستی پێببەخشێت..تەنانەت لەو ڕۆمانانەشدا کە بە شێوازی ڕیالیزمی جادوویی، لەلایەن نووسەرانی هاوچەرخی ئەمریکای لاتینیشەوە دێنە نووسین و ڕووداو و دیاردەکان نا ئاسایی و ناواقیعی دێنە بەرچاو، هەر لە واقیع بەدەرنین، ماکێکی واقیعییان هەر تێدایە..بۆ نموونە لە مەسخەکەی کافکادا، دەبینین گریگۆر سامسا، بەشێوەیەکی نائاسایی و چاوەڕوان نەکراو و باوەڕنەکردەنی، دەگۆڕێت، دەبێت بە سیسرکەیەك، بەڵام نووسەر ژوورەکەی گریگۆر سامسا وەکو خۆی، وەکوچۆن هەیە، وەکو ژووری هەرکەسێکی زوگورتی و سەڵت وەسف دەکات.تەختەخەو و نوێن ویاتاغەکانی گریگۆر، هەر ئەوەیە کە هەر کەسێکی فەرمانبەری بچووکی ئاسایی واقیعی هەیەتی..دیارە لێرەدا مەبەست لە ڕیالیزم ئەوە نییە کە ئاوێنەی واقیع بێت، چونکە ڕۆمان چەندیش ڕیالیستی بێت، هەر ناکاتە کۆپییەکی موو بە مووی ژیان. بەڵکو ڕۆمان زیاتر زادەی خەیاڵ و توانای داهێنانە تا گێڕانەوەی ڕاستەوخۆی بەسەرهات و ڕووداوانی ڕاستەقینەی ناو ژیان..بەڵام هەموو ڕۆمانێکیش کەم وزۆر ماك و هەوێنی ژیانی واقیعی بە هەموو هەوراز و نشێوییەکانییەوە، بە هەموو گەورەیی و بچووکییەکانییەوە، بە هەموو ئەرێنی و نەرێنییەکانییەوە تێدایە..بەڵام لە داستاندا ڕووداو وسەربهووردان بەشێوەی ڕیالیستی نایەنە گێڕانەوە.لە داستاندا ژیانی ڕۆژانە، وردە شتانی ژیان، نیازو ئارەزوویەن بچووك و کەمبایەخی ئاسایی، بوونیان نییە.قارەمانی داستان قارەمانانە ڕەفتار دەکات، باری گرانی چارەنووسیان بە کۆڵاداوە، بەکاروکردەوە خۆ،ژیانی خەڵکی و ڕەوشی جیهان ئاڕاستە دەکەن..یانی قارەمان خۆی لە قەرەی کاری بچووك و لاوەکی نادات، مەحکوومە بە کاری شکۆداری قارەمانانە. چونکە قارەمانی داستان کەسێکی ئاسایی نییە.یان سەردارێکی جەنگییە یان شۆڕەسوارێکی بە

توانایه، یان پاڵەوانێکی بە هێزی بێ وێنە و هاوتایە، یان پیرەمێرێکی بەردەبارو بەئاوەزە، یان خانم و خاتوونێکی یەجگار ڕند و جوان و دڵڕفێنە.یانی شازادەو ئەشرافزادەیەکی ئەوتۆیە کە بێزی نایەت خۆی بە کاروباری ڕۆژانەی بچووکی وەکو پێویستی و مەیل و ئارەزووی شەخسییەوە مژوول بکات، یان تەماسی بەردەوامی لەگەڵ خەڵکیدا هەبێت. شوێنی ئەو کوچەو کۆڵان و گەڕەك و بان نییە، بەڵکو کۆشك و تەلارو مەیدانی جەنگ و مێژووە. هەمیشە لە فەزایەکی ئەفسانەییدا دەژی، چەند هێزو توانای ئەقڵ وجوانی ئەو ئەفسانەییە، ئەوەندەش ژیانی ئەفسانەییە. داستان ، سەروکاری دەگەڵ ئێستادا یان نییە یان زۆر کەمە، پتر سەرو سەختی دەگەڵ ڕابردوودی دوورا هەیە تا لەگەڵ ئێستادا. باسی پەیدابوونی جیهان و دەستپێکردنی ژیانی ئاسایی و سیاسی مرۆڤ و بەتایبەتی مێژووی نەتەوەیی مرۆڤ، بە ئەرکی خۆی دەزانێت.زەمانی ئیستا لە ڕوانگەی داستانەوە، مەگەر تەنیا ئەوەندەی کە ڕابردوو لە خۆیدا بنوێنێتەوە، بایەخی هەبێت، دەنا لە نرخی نەبوودایە.ڕۆمان بەپێچەوانەوە، زیاتر بەرخورد دەگەڵ ئیستاو واقیعی زندوودا دەکات، هەوڵدەدات ژیان وەکو چۆن هەیە ، بهونەرێنێت وهێندەی دەتوانێت لە قاڵبێکی جوان و دڵڕاکێشەردا ، بە کاریگەرترین تەکنیك پێشکەش بکات، بۆیە وردەشتەکانی ناوژیان بۆ ڕۆمان لە بەرخوردی ڕۆمانەوانیدا، بە هەند وەردەگیرێن و حیسابی گەورەیان لەسەر دەکرێت...

ڕۆمان لەلایەکی ترەوە، شەقڵێکی بیۆگرافی هەیە، چونکە لە ڕۆماندا، چیرۆکی ژیانی خەڵکانێك دێتە گێڕانەوە.ڕاستە ڕەنگە سەراپای ژیانی ئەو خەڵکانە نەیەتە وێنە گرتن، بەڵام عادەتەن هەورازو نشێوەکانی ژیانی کەسێك یان چەند کەسێك لە ناو دەقی ڕۆمانەکە ڕەنگ دەداتەوە. بە هەرحاڵ کاراکتەرانی ڕۆمان یان ئەو کەسانەی لە ناو ڕۆمانەکەدا، ئاماژە بە ژیانیان دەکرێت، هەمیشە خەڵکانێکن بە ناسنامەی تایبەتی خۆیانەوەو بە ناوی شەخسی خۆیانەوە وەکو (تۆم جۆنز، ڕاسۆلینکۆف، ئیما بۆڤاری و جۆزیف. ك)ەوە دێنە ناساندن. ئەو ڕووداوانەش کە لە هەر ڕۆمانێکدا دەگێڕدرێنەوە، تایبەتین و ڕووداوی ژیانی خەڵکانێکی دیارە. هەر یەکێك لە کاراکتەرانی ڕۆمان، تایبەتمەندی و خەسڵەتێن تایبەتی خۆیان هەیە کە دەگەڵ خولیاو کەڵکەڵەو مەیل و ئارەزوو و واقیعی ژیانی خۆیدا دەگونجێت. بەم پێودانگە کاراکتەری بێناسنامە لە ڕۆماندا نییە.هەر کاراکتەرێك ناسنامەو تایبەتمەندی خۆی هەیە کە لە کاراکتەرانی دیکەی جیادەکاتەوە. لە ڕۆماندا چارەنووسی هیچ کاراکتەرێك پێشوەختە دیاری نەکراوە.ئاسۆی ژیانی هەر کاراکتەرێك بەلای کەمەوە، لەپرۆسەی کرانەوەو کەشف بوونی چیرۆکەکەدا، کراوەیە.ئاسۆ وئاکامی ژیانی هەر کاراکتەرێك، بەندە بە بڕیارو کارەکانی خودی خۆیەوە، یانی جڵەوی چارەنووسی، لە دەستی خۆیدایە، هەروەها ڕەگەزێکی زندوو ودینامیکییە، دیارە دینامیکییەتی کاراکتەرەکان جۆرە زندوویەتی و دینامیکییەتێك بە جوڵەو پەرەسەندن و کرانەوەو کەشفبوونی چیرۆکەکە دەبەخشن. چونکە هەرکاتێ ئەو لە جوڵە و گۆڕان بوەستێت، چیرۆکەکەش لە جوڵەو پەرەسەندن دەکەوێ و کۆتایی پێدێت..بەڵام لە داستاندا، قارەمانان و کاراکتەرانی تایبەتی نابینین، قارەمانان، تایبەتمەندی و خەسڵەتی شەخسی خۆیان نییە. چارەنووسی قارەمان،

چارەنووسێکی شەخسی و خودی نییە، بەڵکو ڕەنگدانەوەی چارەنووسی جماعەت و قەومێکی دیاریکراوە.واتە قارەمان، نوێنەری خودی خۆی نییە، بەڵکو نوێنەرایەتی جۆرە کەس و پاڵەوانێکی بە توانا، یان پیرێکی بە حیکمەت و ئاقڵ، یان خانمێکی جوانی بێ عەیب یان ژنێکی مەکربازی بەفێڵ و دەهۆیان دەکات، چ خراپی و چ چاکی، چ جوانی و چ کرێتی، چ ئاقڵی و چ گێلی هەر هەمووی خەسڵەتی نەوعی مرۆڤن..بۆ نموونە هەموو خەسڵەتەکانی ڕۆستەم، هەمان ئەو خەسڵەتانەن کە توانـاو هێزی پاڵەوانیەتیان پێ بەخشیوە، یانی بەو خەسڵەتانەوە پاڵەوانە.پێکهاتەی بەدەنی، باری ڕۆحی، کەڵکەڵەو خەمەکانی، هەموو تەواو دەگەڵ بوون وپێگەی سروشتی و جڤاکی ئەودا تێکدەکەنەوە. جیاوازی وی دەگەڵ پاڵەوانانی دیکەدا لە خەسڵەت و تایبەتمەندییەکانی ئەودا نییە، بەڵکو لە تواناو ئازایەتییەکەی ئەودایە. دیارە خاڵی یەکانگیری دەگەڵ مرۆڤانی ئاساییدا نییە تا بکرێت دەگەڵ ئەواندا بەراورد بکرێت.بەڵام ئازایەتی و عەگیدی وی نا ئاساییە و لە خەڵکی ئاساییدا نابینرێت..ڕاستە ئازایەتی و عەگیدی و لەخۆبردوویی ڕۆستەم لە پێناوی پاراستنی ئابڕووی خۆی و ئیحتوباری ئێراندا، خەسڵەت و تایبەتمەندی شەخسی خۆین. ئەوخەسڵەتانە لە قارەمانانی هاوعەسری ویدا بەدی ناکرێن، بەڵام ڕۆستەم وەك قارەمانێکی قەومی خودانی ئەو خەسڵەت وتایبەتمەندیانەیە. واتە بەو خەسڵەت و تایبەتمەندیانەوە نوێنەرێکی قەومییە.بۆ ئەوە لە دایك بووە تا پارێزەری ئیحتوبارو ئابڕووی داب و نەریتی پاڵەوانانەو شکۆی قەومی ئێرانییان بێت، بۆیە ئازاو لەخۆبردووە.یانی بەکورتی ئەم خەسڵەتانەی بەدەم پرۆسەی گەشەکردن و ئەزموونانی جۆراوجۆری ژیانەوە بە دەست ناهێنێت، بەڵکو بە خۆی و لە ئیجادەوە وایە. بوون و ژیانی ئەو لەو خەسڵەتانەدایە و، چارەنووس ئەو خەسڵەتانەی لەچارە نووسیوەو بەسەریا داوە.

قارەمانانی داستان، کاراکتەری ڕەهاو تەواون، تەواو دەگەڵ ڕۆڵی خۆیاندا، یان دەگەڵ ئەو کارەدا کە پێیان سپێردراوە گونجاون.هیچ جۆرە گومان و دوودڵییەکیان لەلا نییە. کە ئازان،ئازایەتییەکەیان بە ڕادەیەکە کە کون لە جەرگیاندا نییە، کەم وزۆر ترس ناناسن، شان بدەنە بەر هەرکارێك یان هەر کارێکیان پێ بسپێردرێت، بەو پەڕی فیداکاری و لە خۆبردوویی ئەنجامی دەدەن. ئەگەر قەراربێت بە فێڵ و دەهۆیان کارێك ئەنجامبدەن، بە هیچ جۆرێ گوێ بە لایەنە ئەخلاقییەکانی ئەو کارە نادەن.. بە هەرحاڵ قارەمانانی داستان، کاراکتەرانی ئایدیالی و نموونەیین وزۆر زەحمەتە لە جیهانی واقیع و پڕناکۆکیدا نموونەیان هەبێت..یانی قارەمانی داستان وەکو تاك بوونی سەربەخۆو جیا لە کۆمەڵی نییە،تا بە هزرین و ئەقڵی خۆی ڕەفتاربکات و لە هەنبەر بویەرو دیاردەکاندا هەڵوێستی تایبەتی خۆی هەبێت..یانی ئاسۆی ژیانی وی ئاسۆیەکی داخراوە، لە چوارچێوەی پێگەو پەیوەندییە کۆمڵایەتییەکانی خۆیدا، وەزعیەتی خۆی ، بە وەزعیەتێکی نموونەیی و ئایدیالی دەزانێت و هیچ گلەییەکی نییەو مەیل و ئارەزووی ئەوەی نییە لە موقیعیەتی خۆی هێوەتر بڕوات. دنیای ئەو دنیایەکی جێگیرو نەگۆڕە.

**

بەلاّم لە کۆمەڵگەی مۆدێرندا، ئەو ئاسوودەیی و دڵنیاییە نییە کە لە کۆمەڵگەی پێش مۆدرێندا هەیە.تاك سەربەخۆیی خۆی هەیە، نەك هەر لەگەڵ کۆمەڵگەو دەورو بەردا، بەڵکو دەگەڵ خودی خۆشیدا هەر نەبان و ناتەباو نەیارە، هەمیشە لە دوودڵی و نیگەرانی و دڵەڕاوکێدایە.. جا لەم پێودانگەوە کاراکتەرانی ڕۆمان ، بەپێچەوانەی کاراکتەرانی داستانەوە، خەڵکانێکی بەکێشەو، کێشەدارو قەیراناوین. لە قوڵایی پرسێن وەك گومان، دوودڵی، نامرادی، بیٚ ئومێدی وعەزابی ویژداندا دەژین. ئاوات و ئامانجەکانیان، زۆر لە پێگەو پایەی جڤاکییان گەورەترە. بەو واقیعە ڕازی نین کە تیایدان، عەودالّی گۆڕانن، ئەرخایەن و ئاسوودە نین. هەندێجار بەخۆیشیان نازانن چییان دەوێت. هەندێجار غەرقی نائومێدین، داخ بۆ دەرفەتی لەدەست چوو دەخۆن. خەڵکانێکن کە ئاسۆیەکی ڕوون و خۆیایان لە پێش نییە، دەگەڵ دەوروبەردا کۆك نین..دیارترین نموونەی ئەم جۆرە کاراکتەرە قەیراناویانە، لە بەرهەمەکانی دۆسۆیفسکیدا بەدی دەکرێت.برایانی کارامازۆفەکەی پڕە لە خەڵکی بەکێشەو قەیراناوی. دیمتری و ئیڤان کارامازۆف، هەدووکیان، خەڵکانی شپرزەو نائارام و بیٚ ئۆقرەن، هایم و حەیران، لە دووی یەقینێکی مەحاڵن، شێت ئاسا دەژین و، لە عەزابی ویژدان و، ئازارێکی دەروونی کوشندەدان. دۆستۆیفسکی تێکرای ڕۆمانەکەی بە جۆریٚ داڕشتووە کە تەنانەت لە کۆتایی چیرۆکەکەشدا دیمتری وئیڤان هەر ئارام ناگرن. ڕۆمانەکە بە بیٚ ئەوەی ژیانی دیمتری و ئیڤان بگاتە ئەنجامێکی بنجبڕ، تەواو دەبێت. ڕەنگە کەسێك پەیدا ببێت و بڵیٚ دۆستۆیفسکی ریزپەڕەو بۆ ئەوە ناشێت بە نموونە بهێنرێتەوەو وا وێنا بکات کە نووسەرانی دی، نۆڕینی جیاوازیان بۆ مرۆڤ هەیە. گریمان ئەمە دروستە، خۆ لە یەکەمین ڕۆمانی مۆدرینیشدا، هەمان نۆڕین بۆ مرۆڤ، هەرچەندە بەشێوەیەکی سووکترە، دەبینرێت. دۆنکیشۆت مرۆڤێکی تەنیا، داماو، شێت و شوورو ئەبلەیە. عەودالّی ئامانجێکە کە لە چاو ژیان و بارو دۆخی سەردەمی ئەودا، ئامانجێکی مەحاڵەو قابیلی هاتنە دی نییە. خۆ (ڕۆبینسۆن کرۆزۆ)کەی دیفۆش، وێڕای ئەوەی کەسێتییەکی بە توانایە، متمانەی تەواوی بە خۆی هەیە، بەلاّم گیرۆدەو گرفتاری جۆرە عەزابێکی ویژدانەو هەمیشە خۆی بە گوناهبار دەزانێت..چونکە لە قۆناغی گەنجیدا گویٚی بە خواستی بابی نەداوەو سەفەرو ڕیسك و ڕیسککاری وەکو ڕێگەی ژیان هەڵبژاردووە، هەست بە گوناح دەکات. خۆ وەزع و حالّی (توم جۆنز)ەکەی فیلدینگ، لە ڕۆبینسۆن کرۆزۆیش قەیراناوی ترە. هەرچەندە لە کۆتایی چیرۆکەکەدا جێگیر دەبێت و ئۆقرە و ئارام دەگرێت، بەلاّم لە هەندیٚ قۆناغی چیرۆکەکەدا، تەواو لە هەڵدێران نزیك دەبێتەوەو دووچاری نائومێدی دەبێت.. ئەوەی ئەم تایبەتمەندییە بە کاراکتەرانی ڕۆمان دەبەخشێت ، هۆشنی کاراکتەرەکانە، ئەم هۆشنییە دەکاتە کارێك زەینییەت و ئەقڵییەتی دیکارتییان لەلا دروست دەبێت. یانی بە گومان و دوودڵی و ڕامان و تێفکرینەوە دەڕواننە ژیان و ژینگەو دەرو بەرو هەمووشتێك. بە دیدی ڕەخنەیی دەڕواننە هەر دیاردەو ڕووداوێك. خۆشی و ناخۆشیان، پێش ئەوەی بەدەنی و مادی بێت، زەینییە و ئەنجامی لێکدانەوەو وردکرنەوەو داوەری و هەڵسەنگاندنەکانی خۆیانە.جا بەم پێیە ڕۆمان دەکاتە مەیدانی دەربڕین و نواندنی هەست، هزرو داوەری شەخسی کاراکتەرەکان.

ئەگەر لە داستاندا، مرۆڤ بریتی بێت لە کۆمەڵێك کاروکردارو بەرخورد، ئەوا لە ڕۆماندا، بەشێوەیەکی سەرەکی، بریتییە لە کۆمەڵێك هەست، هزرو، داوەری شەخسی تاك..هۆشنی و خودئاگایی کاراکتەرانی ڕۆمان، لە بەرهەمێن نووسەرانی نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەو سەدەی بیستەمدا دەگاتە لوتکە.لە بەرهەمەکانی دۆسۆیفسکی و هەندێ لەو ڕۆمانانەی بە تەکنیکی شەپۆلی هۆش نووسراون، خەڵکانێك دەبینین کە ئاگایی تەواویان دەربارەی پێگەی خۆیان هەیە. خۆیان دەناسن. دۆستۆیفسکی قارەمانانی ڕۆمانەکانی خۆی نەك هەر لە دەرێڕاو بە دیدێکی بابەتی، بەڵکو لە ناوەوەڕاو بەو جۆرەی ئەوان(کاراکتەرەکان)، خودی خۆیان و دنیای دەورو بەری خۆیان دەبینن ، دەخاتە ڕوو.وەهم و خەیاڵ و دیالۆگە بە نێوبانگەکانی کاراکتەرەکانی وی، ڕێگەن بۆ چوونە ناو زەینییەت و جیهانی دەروونی تاکەکان. کە دۆستۆیفسکی قارەمانانی چیرۆکەکانی دەخاتە مەوقیع و هەڵوێستێکی قەیراناوی و ئاستەنگەوە، بەوە ناچاریان دەکات کە خۆیان وەکو چۆن هەن، وەکو چۆن مەسەلەکان دەبینن، بەو ئاوایە بنوێنن. ئیدی کاراکتەرانی زندوو و تاقانەی وەکو راسکۆلینیکۆف، دیمتری و ئیڤان کارامازۆف چێدەبن، هەڵبەتە لە ڕۆمانانی شەپۆلی هۆشدا، کاراکتەر بەم ڕادەیە زندوو وتاقانە نین.هزرو بیرو خەیالآتی ئەم کاراکتەرانە بەوردی دێنە وەسف کردن، تایبەتمەندیەکانیان لەڕێگەی گوزارشتی مەسەلە زەینییەکانەوە دەگێڕدرێتەوە، بەلأم ئەم کاراکتەرانە لە چاو کاراکتەرە قەیراناوییەکانی دۆستیفسکییەوە، خەڵکی ئاسایین.زۆربەی کات، لە جیاتی ئەوەی گوزارشتی بیرو خەیالآتەکانیان دەرگایەکمان بۆ ناسنامەی شەخسی ئەوان لێبکاتەوە، تەنیا بە فیکرو خەیالآتی وان ئاشنامان دەکات..وەکو پێویست بە کەسێتی و ناسنامەی قارەمانەکان ئاشنا نابین.

هەڵبەتە ڕەنگە لەم سەردەم و ڕۆژگارە گۆنگ و ئاڵۆزو تەکنۆلۆژیاوییەدا، مەیدانی ئازادی کاری مرۆڤان هەندێ تەنگ و سنووردار ببێت، بەلأم تەسەور ناکرێت، لەم بارودۆخ و ڕەوشەدا، تەکنۆلۆژیا و دەرهاویشتەکانی تەکنۆلۆژیا، بتوانێت ئازادی خەیاڵ سنووردار بکات، یان ئازادی خەیاڵی پێ پەڕو باڵ بکرێت کە خەسڵەتێکی مرۆڤانییە..جا ڕەنگە یەکێك لە نهێنییەکانی ڕەواجی ڕۆمان لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا، لەوەدا بێت کە ڕەگی لەم ئازادی خەیاڵەدایە.نووسینی ڕۆمان دەکاتە ممارەسەیەکی هەرە وردو شکۆداری ئەم ئازادی خەیاڵە..

**

بە هەرحاڵ کات و زەمەنیش کە یەکێکە لە توخمە گرینگەکانی ڕۆمان، موتڵەق و ڕەها نییە، یانی ڕۆمان، ڕووداووی ئەزەلییەت و ئەبەدییەتی ژیان ناگێڕێتەوە تا بێ گوێدان بە تایبەتمەندی زەمەنی ڕووداوەکان، بەناو بکەوێت. ڕۆمان شرۆڤەی ژیان و هەلومەرجی خەڵکانێکی دیاریکراوە لە چوارچێوەی هەلومەرجێکی زەمەنی دیارو سنووردارادا.یانی ڕووداوی ڕۆمان لە هەموو زەمەنەکاندا دەسوڕێتەوە..بەلأم ڕووداوی داستان لە ڕابردوویەکی ڕەهای مێژووییدا دەسوڕێتەوەو ڕوودەدات. داستان دەشێت ئاوڕ لە کاتی ئیستا بداتەوە، ڕووداوەکانی کاتی ئیستا بەسەر بکاتەوە، بەلأم ئەمە بەشێوەیەکی ڕاستەخۆ ناکات، بەڵکو لە قالب و دەقی ڕووداوێن ڕابردوودا دەیگێڕێتەوە. یانی زەمەن لە داستاندا زەمەنێکی وەستاو وڕەهایە..یانی

زەمەنێکـە لـە حـاڵی گـوزەرو تێپەڕبوونـدا نییـەو بەسـەر ڕابـردوو، ئیسـتاو، ئایـندەدا دابـەش نەبووە..ئاکامی ڕووداوەکان پێشوەختە دیارە..بەڵام لە ڕۆماندا کات و زەمەن لە وەستان نایەت و لـە حـاڵی گۆڕاندایە..لـە جیـاتی قارەمـان و کاراکتـەر ئافەریـدەی ڕابـردووی خـۆ بـن، ڕابـردوو ئافەریدەی ئەوانە..

**

جا با لێرەدا سووکە هەڵوەستەیەکیش لەسەر زمان بکەین. زمانی ڕۆمان، زمانێکی سخ و چڕ و پوختـەو پـاراوە. نـە جێگـەی درێـژدادڕی تیـا دەبێتـەوەو نـە ڕێگـەی ئاخافتنبـازی دەدات..یـانی زمـانی ڕۆمـان ئـەوزاری گوزارشـتە، لـە خـودی خۆیـدا و بـە مجـەڕەدی ناسـنامەو ماهیـەت و بونیادێکی سەربەخۆی نییە، بە گوێرەی ئەو بابەتەی باسی دەکات دەگۆڕێت. لە ڕۆماندا، بونیاد و پێکهاتەی پەیڤ و دەستەواژەو بونیادی ڕێزمانی ڕستە، بۆ خۆی و بەتەنیا، ئەو بایەخەی نییە کە نووسەر زۆر لە خەمی جوانی و ناسکییاندا بێت. بەڵکو گرینگ دەربڕینی ورد و بێخەوشی ئـەو بابـەت و شـتەیە کـە قـەرارە بـۆ خوێنـەر بگێڕدرێتـەوە. هەڵبەتـە زمـانی پوختـەو ئاهەنگدار، جوانی بە ڕۆمان دەبەخشێت، بەڵام ئەم جوانی و جوانکارییە بۆخۆی و لەخۆیدا دیاردەیەکی سەربەخۆ نییە، بەڵکو پەیوەندی بە تێکڕای ڕۆمانەکەوە ، وەکو یەکەیەکی یەکپارچەی هونەری هەیە،بابەتی چیرۆکەکەو چۆنیەتی دەربڕینی بابەتەکان، تایبەتمەندی زمانەکە دیاری دەکات.

زمـانی ڕۆمـان، یـەك زمـان نییـە. لـە ڕۆمانـدا هـەر کاراکتـەرێك بـە گـوێرەی ناسـنامەو پێگـەی شەخسی و جڤاکی خۆی، بە زمانی تایبەتی خۆی دەدوێت. نووسەریش لە کاتی وەسفی دیمەن و مەسەلە ناشەخسییەکاندا، زمانی تایبەتی خۆی هەیە.زمانی کاراکتەرەکان دەشێت بە گوێرەی هەویەت و ناسنامەی خۆیان، بازاڕی یان ئەرستۆکراتی یان کتێبی و پەتی بێت. بەڵام زمانی نووسـەر زمـانی فـەرمی و بابەتییـە. ئـەم زمانانـە لـە نـاو دەقـی ڕۆمانـداو لـە دیـالۆگ و هەڤپەیڤینەکاندا تێکدەکەنەوەو بە هەڤبەندی و بە دەم کارلێکی هونەرییەوە مانا پەیدادەکەن. دیـالۆگ و هەڤپـەیڤینی قارەمانـەکان، دەکاتـە دیـالۆگ و هەڤپـەیڤینی زمانـەکان. هەڵبەتـە زمـانی ڕۆمـان بـە زۆری لـە زمانـانی تـرەوە وەرگـیراوەو قـەرزکراوە، ئیـدی زمـانی هـەواڵ و ڕاپـۆری ڕۆژنامـەوانی، زمـانی حیکایـەتێن کـۆن، زمـانی دیـالۆگ وگفتوگـۆی چـینێك یـان توێـژێکی دیاریکراوی چینی بۆرژواو کرێکارانەوە تا دەگاتە زمانی شارنشینان و گوندییان..بە هەرحاڵ فرەزمانی و جۆراوجۆری زمان یەکێکە لە خەسڵەتە دیارەکانی دنیای مۆدێرن. لەم دنیایەدا بە مەبەسـتی گەیانـدنی مەبەسـت، سـوود لـە جـۆرەهـا زمـان وەردەگیرێـت، لـە زمـانی زانسـتی و جۆرنالیسـتییەوە بیگـرە تـا دەگاتـە زمـانی گفتوگـۆ وزمـانی ئـەدەبی. هەرکەسـە بـە پێـی ئـەو مەبەستەی کە دەیەوێ بیگەیەنێت، زمانی دڵخوازی خۆی هەڵدەبژێرێت و بەکاری دێنێت. بەڵام دەبێـت ئـەوە بزانرێـت کـە فرەزمـانی و جۆراوجـۆری زمـان لـە کۆمەڵگـەدا و لـە ژیـانی ڕۆژانـەدا دیاردەیەکی تەواو مۆدێرنە. یانی فرە زمانی وجۆراوجۆری زمان تایبەتە بە سەردەمی مۆدێرن و ڕۆمانەوە..لە سەردەمانی پێش مۆدێرنیزمدا بە هۆی سنوورداری پەیوەندی نێوان گرووپ و

تاقمە جیاوازەکانەوە، گفتوگۆ و یالۆگێکی ئەوتۆیان لە نێواندا نەبوو.بەشێوەیەکی گشتی هەرگروپێك لە ڕووی زمانەوە گروپێکی داخراوبوو بەسەر خۆیدا.

بەلاّم لە داستاندا، فرە زمانی نییە، یەك زمان بۆ شرۆڤەی ڕووداوەکان و گێڕانەوەی دیالۆگی کاراکتەرەکان بەکار دەبرێت. لە داستاندا کاراکتەرەکان، هەموو، چ پاڵەوانان وسوارچاکان، چ گوندییان، بەیەك شێوە دەئاخفن. دیالۆگی کاراکتەرەکان، دیالۆگی زمانانی جیاوازو جۆراوجۆر نییە، دیالۆگی کەسانی جیاوازە.داستان عەودالّی زمانێکی ڕەسەن و سەرمۆرە، زمانێك کە قەرزاریاری هیچ زمانێکی دی نەبێت، هەڵبەتە ئەمە کارێکی نەکردەنییە، بەلاّم مەبەست ئەوەیە کە لە سنووری تواناداا ڕووداوەکان بە زمانێکی ڕەسەن و سەرمۆرو شکۆدار بێنە گێڕانەوەو کار لە گوێگران بکات.بەشێوەیەکی گشتی هیچ نیشانەیەکی دیالۆگ لە نێوان داستان و وەرگری داستاندا بەدی ناکرێت و، داستان زیاتر جەخت لە سەر غەیرە تاریخی بوون و میتا زمانی خۆی دەکات..بەلاّم لە ڕۆماندا بە پێچەوانەوە گرینگییەکی زۆر بە خوێنەر دەدرێت و ڕۆمان ڕاستەوخۆ بۆ خوێنەر دەنووسرێت. یانی نووسەر کاتێ دەست دەداتە نووسین، ڕۆشبینییەکی دیاریکراوی دەربارەی خوێنەری گریمانەیی خۆی هەیە، یانی خوێنەری خۆی لەبەرچاوە و گەرەکیەتی پەیامێکی تایبەتی پێ بگەیەنێت. نووسەر ڕەنگە لە بنەڕەتدا بە مەبەستی تەماسگرتن دەگەڵ خەڵکانی دیکەدا دەست بداتە قەڵەم و قەڵەمڕانی بکات ، واتە نووسین لێرەدا هەر بە مەبەستی دروستکردنی پەیوەندی نییە، بەڵکو ڕەنگە لە هەمان کاتدا بە مەبەستی دیالۆگ و گەنگەشەش بێت. جا لەم ڕووەوە دەشێت بەرهەمەکەی نووسینێکی پرۆپاگەندەیی یان بەیاننامەیەکی سیاسی، هونەری، یان کۆمەلاّیەتی بێت، کە لە قاڵب و فۆرمێکی چیرۆکڤانیدا پێشکەشی بکات. هەڵبەتە گومان لەوەدا نییە ، کە ئەم جۆرە نووسینە دەبێت بە زمان و شێوازو تەکنیکێکی ئەوتۆ بێتە نووسین کە ڕاستەوخۆ کار لە خوێنەر بکات..بەشێوەیەکی گشتی ڕۆمان دەبێ خوێنەرو ئەقڵییەت و زەینییەتی خوێنەری گریمانەیی خۆی لە بەرچاو بێت و هەست و سۆزو ئەقڵیەتی خوێنەری خۆی، ڕاستەوخۆ بدوێنێت.

ڕاستە ڕۆمان مایل نییە بەلای پەیڤبازی و درێژدادڕی بۆش و بەتاڵەوە، بەلاّم لە هەمان کاتدا، لە شێوە گشتییەکەی خۆیدا جگە لە گەمەی زمان هیچی تر نییە. تاقە ئەوزاری گێڕانەوەو نووسینی ڕۆمان، پەیڤ، چەمك و زاراوانە. خوێنەر کە دێتە سەر خوێندنەوەی ڕۆمان، هیچ زانیارییەکی پێشوەختەی لەمەڕ ڕۆمانەکە نییە، بەڵکو خودی نووسینەکە دەستی دەگرێت و بە نێو ڕۆمانەکەدا، وەکو یەکەیەکی یەکپارچەی هونەری، دەیگێڕێت. لەم لایەنەوە دەستی نووسەر کراوەیە، ئازادە کە ڕووداو یان سکێچ و پلۆتی دڵخوازی خۆی هەڵبژێرێت و بە گوێرەی ویستی خۆی لە قاڵبی گەمەیەکی زمانەوانی دڵخوازی خۆیدا بەرجەستەی بکات. بەلاّم دەبێ ئەوە بزانرێت کە ئەم گەمە زمانەوانییە هەموو ڕۆمان نییە، یانی ڕۆمان تەنیا گەمەی زمان نییە، بەڵکو تەنیا ئەوزارێکە کە خوێنەر بۆ دەرك و ڕاڤەو لێکدانەوەی ڕۆمانەکە بەکاری دەبات. یانی تێکڕای چیرۆکەکە، ئیدی ڕووداوەکانی هەرچییەك و هەرچۆنێك بن لە ڕێگەی زمانەوە دێتە دەرککردن و تێگەییشتن. لە داستاندا ڕووداوەکان پێشبینی کراون، فاکتەرێن ڕێکەوتەکی و بۆیەرێن

چاوەڕوان نەکراو و ڕێکەوتەکی لە خانەی نەبووانداییە، شتەکانیش بە جۆرێ دێنە گێڕانەوەو باسکردن کە تێکڕای داستانەکە بە هەموو ورد ودرشتێکییەوە بۆ خوێنەر و وەرگر قابیلی دەرککردن و تێگەیشتن بێت، واتە داستان پرۆژەیەکی داخراوە. بەڵام ڕۆمان پرۆژەیەکی کراوەیە، دەستی نووسەر لە ئەفراندنیدا کراوەیە، ڕەوتی ڕووداوەکانی یان تایبەتمەندی پاژەکانی نایەتە پێشبینی کردن. هەموو کات و ساتێك ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە ڕێکەوتێك یان بویەرێکی چاوەڕوان نەکراو، ڕەوتی گشتی چیرۆکەکە بگۆڕێت. جا لەم ڕووەوە، پەیڤ و چەمکەکان تاقە کلیلی دەستی خوێنەرە، بۆ کردنەوەی ڕازو ڕەمزەکانی چیرۆکی ڕۆمان، یانی دەقە نووسراوەکە ڕێنوێنی خوێنەر دەکات بۆ دەرککردنی ڕووداو یان سکێچی چیرۆکەکە. جا لەم ڕووەوە جۆراوجۆری زمانی ڕۆمان نەك هیچ کێشەیەك بۆ خوێنەر دروست ناکات، بەڵکو یارمەتیشی دەدات.. یانی فرە زمانی و جۆراوجۆری زمان یارمەتی خوێنەر دەدات لە تێگەییشتنی دەقی ڕۆمانەکە. بە کورتی جۆراوجۆری زمان و دیالۆگی زمانان لە ڕۆماندا هەم دەرفەتی تێگەییشتنی وردتر بۆ خوێنەر دەرەخسێنێت وهەم لە مەیدانی گەمەی زمانەوانیدا ئازادی پتر بۆ نووسەری ڕۆمان فەراهەم و دابین دەکات.

جا لە بەر ڕۆشنایی ئەو دیدو بۆچوون و بەراوردکارییانەی سەرێ ڕا، دەگەینە ئەم ئەنجامگیرییەی کە داستان کۆنترین شێوەی گێڕانەوە چیرۆکڤانی دیاردەو ڕووداو و کاروبارەکانی ژیان بووەو تا سەرەتای دەوران و سەردەمی مودێرنیش باوترین شێوەی گێڕانەوەی چیرۆك بووە...بەڵام داستان بەشێوەیەکی گشتی بەرهەمێکی هۆنراوەییەو بە شێواز و زمانێکی ناوازەو پڕشکۆ هاتوەتە داڕشتن و زیاتر بۆ جۆشدانی دەرونی، سیاسی و فەرهەنگی وەرگر بووە تا بۆ سەرگەرمکردنی..جا ئەگەر لەم ڕوانگەیەوە تەماشا بکەین، دەبینین ئەفسانەو حیکایەت کە عادەتەن بە پەخشان دەگێڕدرێنەوەو شێوازێکی سادەو مییلیان هەیە، لەم لایەنەوە لە داستان زیاتر دەشوبهێنە سەر ڕۆمان. ئەفسانەو حیکایەتیش ، وەکو داستان، لە شێوە هەرە کۆن و باوەکانی گێڕانەوەی چیرۆکڤانی ڕووداو و دیاردەو کاروبارەکانی ژیانن، زۆر ڕووداو و کاراکتەرانی نموونەیی لە قاڵبی ئەفسانە و حیکایەتاندا هاتوونەتە وێنەگرتن و بەرجەستە کردن، زۆر ڕۆمانیش لە ئەفسانەو حیکایەتانەوە هەڵێنجراون یان لە شێوەی ئەواندا نووسراون. بەڵام دەبێت دان بەوەدا بنرێ کە ئەفسانە بە پێچەوانەی ڕۆمان و تا ڕادەیەك بە پێچەوانەی داستانیشەوە،سەروکاری دەگەڵ شتانی ناواقیعیدایە و حیکایەتیش ئەو مەوداو لایەن و ئاڵۆزکاوییەی داستان و ڕۆمانی نییە..جا لێرەدا و هەر بە مەبەستی سووکە بەراورد و دۆزینەوەی هەندێ خاڵی هاوبەش و نیمچە هاوبەش لە نێوان ڕۆمان و ئەفسانەدا هەڵوەستەیەکی کورت لەسەر ئەفسانە دەکەین وپاشان هەمان کارو مامەڵە لەتەك حیکایەتیشدا دەکەین..

دۆزی سەرەکی و تەوەرەیی ئەفسانە ژیان و چارەنووسی مرۆڤە. ئەفسانە ،بویەرو ڕووداوە دیارو گەورەو ترسناکەکانی ژیان،هەر لە ڤیان و ئاشقێنی و دۆستایەتی و دژمنایەتییەوە بیگرە تا دەگاتە سەفەر و سەرکێشی و ڕیسکان، هەر هەموو وێنە دەگرێت و، بەرجەستە دەکات.بەڵام بە شێوەیەکی ڕیالیستی و واقیعبینانە ناڕوانێتە مرۆڤ و ژیانی مرۆڤ. ڕاستە ئەفسانە هەندێ پاژو

توخم و ڕەگەزی ژیان کەم تا زۆر واقیعبینانە وەسف دەکات، بەڵام زیاتر بەلای ئەو شتانەدا دایدەکێشێت کە نائاسایی و خەیاڵین. یاتی سەروکاری پتر دەگەڵ بەسەرهات و بویەری سەیرو غەریب، چارەنووسی ریزپەڕو، شتی نائاساییدایە تا لەگەڵ پاژو وردەپاژە ئاساییەکانی ژیانی ڕۆژانەدا بێت، بە زۆری تووشی خەڵکانێك دەبین کە بە ڕێکەوت چارەنووسێکی نائاسایی پەیدا دەکەن. هەڵبەتە کاراکتەرانی ئاسایی وەکو بازرگان، جوتیار، شازادە، ژنان و پیاوان هەن، بەڵام بوونیان لە ناو دەقی ئەفسانەدا، بوونێکی کزو پەراوێزییە..ئەفسانە بە مەبەستی سەرگەرمکردنی خوێنەر دێتە نووسین و ئەمە ئامانجی سەرەکی و بنەڕەتییەتی. لە ئەفسانەدا هیچ نیشانەیەکی فێرکردن و پەروەردەی ڕۆشنبیریی یان ئەخلاقی یان سیاسی بەدی ناکرێت.. بۆیە ڕاکێشان و سەگەرمکردنی خوێنەر پانتاییەکی گەورەی ئەفسانە دەگرێتەوەو جا لەبەر ئەمە وردەکاری و ڕایەڵی ئەفسانە بەجۆرێ دێتە چنین و داڕشتن کە هەستی کونجکاوی خوێنەر بهاڕوژێنێت، بۆیە سەربهووردو بویەرێن غەریب و عەجیب و نائاسایی پانتاییەکی گرینگ لە ئەفسانەدا دەگرێتەوە. بەڵام ئەمە تەنیا تەکنیکی ڕاکێشانی خوێنەر و هاڕووژانی هەستی کونجکاوی خوێنەر نییە لە ئەفسانەدا، بەڵکو هەوڵدەدرێ شەقڵ و مۆرکێکی شەهوەت بزوێن و کۆمیدیشی بدرێتێ تا باری جددیەتی چیرۆکەکە سووك بکرێت و خوێنەر لەزەتێکی زیاتری لێوەربگرێت. بویەرو ڕووداو ودیمەنەکان نەك بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆو شەفاف، بەڵکو بە شێوەیەکی هاڕووژێنەر دێتە وێنە گرتن. خوێنەر دەخاتە حاڵی چاوەڕوانییەکی ئەوتۆوە کە هەمیشە بەتەمای بویەرو ڕووداوی تازە بێت.

ڕۆمانیش، وەکو ئەفسانە بە مەبەستی سەرگەرمکردنی خوێنەر دەنووسرێت، بەڵام ئەمە لە ڕۆماندا، بە پێچەوانەی ئەفسانەوە، تاقە مەبەست و ئامانج نییە. چونکە ڕاکێشانی سەرنج و هاڕوژاندنی کونجکاوی خوێنەر بۆ خۆی و لە خۆیدا ئامانج نییە، بەڵکو وەسیلەیە بۆ گەییشتن بە ئامانجێك. ڕۆماننووس، ئایدۆلۆژیاو بۆچوونی خۆی لەمەڕ دیاردەو ڕووداوان، لەمەڕ جیهان، لە قاڵبی چیرۆکێکدا دەگێڕێتەوە.ئیدی وەکو کەسێکی خودان دید و نۆڕینی ڕامیاری، جڤاکی و کەلتووری تایبەتی خۆی، دەست دەداتە قەڵەم و دەکەوێتە نووسین.مەبەستی سەرەکی وی، گوێزانەوەی ئەو پەیام و گۆشەنیگایەیە کە لە زەینی خۆیدا هەڵیگرتووە. بە کورتییەکەی دەیەوێ خودی خۆی بە بێ منەتی بۆ خەڵکانی دی هەڵبخات، دەرگاکانی خودی خۆی بخاتە سەرگازی پشت. تێکڕای ئەو پەیڤ و چەمکانەی کە بەکاریان دەبات، بە بۆچوونی سیاسی و کۆمەڵایەتی بارگاوین و نۆڕینی ڕەخنەیی یان پشتیوانی ئامێزی ئەو، سەبارەت بە بویەرو دیاردەکانی ژیان و جیهان دەگێڕنەوەو پیشان دەدەن. لەم ڕووەوە، ڕۆمان جۆرە تیواری و شەفافییەت و مەندییەکی تێدایە. کە لە ئەفسانەدا نییە. لە ڕۆماندا سەربهوود و پەیامەکان ڕاستەوخۆو تیوارن(شەفافن) و هاڕووژاندنی هەستی کونجکاوی خوێنەر لە ڕۆماندا، گرینگە، بەڵام خۆی لە خۆیدا ئامانج نییەو دەبێ دەگەڵ ڕەوتی گشتی دەقەکەدا بگونجێت، دەنا بەرهەمەکە ناسنامە و خۆیبوونی خۆی لە دەست دەدات. چونکە پەیام و گوتاری نووسەر لە ڕۆماندا، بۆ خۆی ڕەگەزێکی گرینگە و بمانەوێ ونەمانەوێ خوێنەر گیرۆدەی خۆی دەکات،

ناچاری دەکات بیربکاتەوەو کاردانەوەو هەڵویستی زەینی خۆی لە هەنبەر تێکڕای کارە هونەرییەکە هەبێت..

***

بە هەرحاڵ با بێینە سەر حیکایەت. حیکایەت چیرۆکێکی ئەخلاقی یان جڤاکی یان پراکتیکییە کە بە هۆنراوە یان پەخشان دێتە گێڕانەوە. هەڵبەتە سەربهوورد و زنجیرەی ڕووداوێن ئەم جۆرە چیرۆکە زۆر سادەو کورتە، ڕەگەزی عەجیب و غەریب و چاوەڕوان نەکراوی تیا نییە. تیمەو بابەتی حیکایەت هەر بابەتە واقیعییەکانی ناو ژیانی ڕۆژانەیەو زۆر دوورە لە ئەفسانەبازی و خەیاڵپەروەری و، شتەکان وەکو چۆن لە ژیانی پراکتیکیدا هەن، بەو ئاوایە دەگێڕێتەوە. هەڵبەتە گێڕانەوەیەکی خێراو بروسکەیی. لە حیکایەتدا گرینگ ئەو پەیامەیە کە دەویسترێت بگەیەنرێت.چیرۆکی حیکایەت تەنیا پردێکە بۆ گەیاندنی پەیامەکە، یانی نابێت سەربهووردو ڕووداوەکان مەودایەکی سەرنجڕاکێش و ئاڵۆزی ئەوتۆ پەیدا بکەن کە خۆیبوونی تەواو بە چیرۆکی حیکایەتەکە ببەخشن.چیرۆکەکە دەبێت تەنیا ئەوەندە سەرنجڕاکێش بێت کە خوێنەر شیفتەو عەوداڵی تێگەییشتنی پەیامە پەنهانەکە بکات.

لە ڕۆمانیشدا، چیرۆك بە تەنیا هەموو شتێك نییە، ڕۆمان نووسراوێکی ئایدۆلۆژییە، نووسەر پەیام و گوتارو قسەی خۆی لە میانەی پرۆسەی شرۆڤەی دیاردەو ڕووداوەکانەوە بۆ خوێنەر دەگوازێتەوە. یانی چیرۆکەکە دەکات بە دەستاوێز بۆ نیشاندانی لایەنە سیاسی، جڤاکی یان فەلسەفییە دڵخوازەکانی خۆی. دیارە ئەمە لە چوارچێوەی تەکنیکێکی ناوازەو باڵادا دەکرێت.. جا ئەگەر لە حیکایەتدا پەیامی ئەخلاقی ئامانجێك بێت و چیرۆکەکە بەو ئاڕاستەیەدا و بۆ نواندنی ئەو پەیامە بێتە نووسین و زۆر بە ئاسانی و سادەیی بێتە نووسین و تێگەییشتن، ئەوا لە ڕۆماندا پەیام و گوتاری ئەخلاقی یان سیاسی لایەنێکە لە لایەنەکانی چیرۆکەکەو ڕەنگە پەنهانترین لایەنی چیرۆکەکە بێت، بۆیە لەم ڕووەوە بەهەمان ئاسانی حیکایەت نایەتە تێگەییشتن..

بە کورتی و کرمانجی، ڕۆمان لە نێوان ئەفسانەو حیکایەتدایە، هەندێ لێکچوونی دەگەڵ هەردووکیاندا هەیە، بەڵام نایەتە خوارێ بۆ ئاستی هیچ یەکێکیان. نە وەکو ئەفسانە لە هەر ئایدۆلۆژیا یان پەیام و گوتارێك خاڵییەو نە وەکو حیکایەت بە ئاڕاستەی نیشاندانی یەك پەیام و گوتار دێتە نووسین. ڕۆمان گەمەیەکی زمانەوانییە، بۆ ڕاکێشان و سەرگەرمکردنی خوێنەر دێتە نووسین، بەڵام ئەمە هەموو مەبەست و ئامانجێکی نییە، یەکێك لە مەبەستەکانی دیکەشی ئەوەیە لە ڕووی سیاسی و ئەخلاقیشەوە کار لە خوێنەر بکات. ڕۆماننووس وەکو تاکێکی دیار، بیر بۆچوونەکانی خۆی دەکات بە تان و پۆی دەقەکەو، ئەم بیرو بۆچوونانە لە چیرۆکی دەقەکەدا، ئاوێتەی تێکڕای ڕەگەزەکانی دەقەکە دەبێت و ناڕاستەوخۆ وهونەریانە، بۆ خوێنەر دەگوازێتەوە...

بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:

*- نامەهایی بە یك نویسندە جوان/ ماریو بارگاس یوسا/ ترجمە رامین مولایی/ چاپ دوم/ ۱۳۸۹/ نشر مروارید.
*- نظریة رمان و ویژگیهای رومان فارسی/ محمد رفیع محمودیان/ چاپ دوم/ ۱۳۸۷/ نشر پژوهش فرزان روز/ تهران
*- دەربارەی رۆمان و چیرۆك / حەمەکەریم عارف/ چ ۱/ ۲۰۰۸/ کەرکوك، چاپخانەی ئارابخا..
*- گیورگ لوکاچ / رمان تاریخی/ ترجمه امید مهرگان/ نشر ثالث/ چاپ اول/ ۱۳۸۸
- واقیعیت نویسنده/ماریو بارگاس یوسا/ ترجمه مهدی غبرائی/ نشر مرکز- چاپ اول: ۱۳۷۷
- رهنمای داستان نویسی/ جمال میرصادقی/ تهران: ۱۳۸۷
- متعه الروایه: الدکتور احمد زیاد محبك/ دارالمعرفه-بیروت: ۲۰۰۵